

מורג עם־שלם

לפני ולפנים או בארץ גזרה

היחס בין הכפרה להקטרת הקטורת

בעבודת הכהן הגדול על פי פרשת אחרי מות

א. מות בני אהרון והקטרת הקטורת

פרשת אחרי מות פותחת בהזכרת מיתת בני אהרון, ומוצגת כהמשך ישיר לה (ויקרא ט"ז, א-ה):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי ה' וַיִּמָּתוּ.
 דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן אַחִיד וְאֵל יִבֵּא בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרְכֶת אֶל פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת.
 אֲשֶׁר עַל הָאֹרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בַעֲנַן אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת.
 בְּזֹאת יִבֵּא אֶהֱרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ בְּפָרֹז בֵּן בֶּקֶר לְחֹטָאת וְאֵיל לְעֹלָה
 כְּתַנֵּת בַּד קֹדֶשׁ וּלְבָשׁ וּמְכַנְסֵי בַד יִהְיוּ עַל בְּשָׂרוֹ וּבְאֲבָנֵי בַד יַחְגֹּר וּבְמַצְנֶפֶת בַּד
 יִצְנֹף בְּגָדֵי קֹדֶשׁ הֵם וְרַחֵץ בַּמִּים אֶת בְּשָׂרוֹ וּלְבָשָׁם.
 וַיֵּמָאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי שְׁעִירֵי עִזִּים לְחֹטָאת וְאֵיל אֶחָד לְעֹלָה.

התורה מזהירה את אהרון מכניסה אל מבית לפרוכת, אל קודש הקודשים. מדוע? על פי רש"י:

כי בענן אראה – כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני, ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא. זהו פשוטו...¹

ה' מתגלה בקודש הקודשים באופן תמידי,² ולכן אי אפשר להיכנס לשם סתם כך, אלא יש לבצע הכנות: קרבנות מאת אהרון ומאת העם, לבישת בגדים מיוחדים

* שיעור שהועבר לזכרו של אבי מורי, עמיקם חיים עם־שלם ז"ל, בשנת האבל.

1 המשך דברי רש"י: "ומדרשו – לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכיפורים".

2 טיבה של התגלות זו חורג ממסגרת עיוננו. לדיון על תפיסת חז"ל בנושא זה ראו א"א פינקלשטיין, ספרא דבי רב א: מבוא, ניו יורק תשמ"ט, עמ' 58–64.

ורחיצה במים.³

אך מדוע אהרון מעוניין להיכנס לשם? מהי מטרת הכניסה ומה הוא אמור לעשות בפנים? ניתן להניח שמדובר כאן בעניין לאומי ולא אישי, הן מעצם תפקידו של הכהן הגדול, והן מכך שהוא מצווה לקחת גם קרבנות מעם ישראל. אם אכן כך, ניתן להרחיב את השאלה: מדוע העם מעוניין בכניסתו של הכהן הגדול לקודש הקודשים? מה העם מצפה ממנו לעשות שם?

הביטוי "אחרי מות שני בני אהרן" בפסוק א מבקש מאתנו לחזור ולעיין באירועי היום השמיני למילואים, בו מתו בני אהרון, על מנת להבין את ההקשר, ואולי מתוך כך נוכל להבין את מטרת הכניסה לקודש הקודשים. היום השמיני למילואים הוא שיאו של תהליך הקמת המשכן והקדשתו.⁴ תיאורו של תהליך זה מורכב מציווי וביצוע: הציווי מפורט בפרשיות תרומה ותצווה והוא כולל את הציוויים על בניית המשכן וכליו (שמות כ"ה–כ"ז), עשיית בגדי הכהנים (כ"ח), קידוש הכהנים והמזבח בשבעת ימי המילואים (כ"ט, א–לז), הקרבת קורבנות התמיד (שם, לח–מב), ומסתיים בהבטחה חגיגית לבני ישראל (שם, מג–מו):

וְנַעַדְתִּי שָׁמָּה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בְּכַבְדִּי. וְקִדְשְׁתִּי אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת אֹהֶרֶן וְאֶת בְּנָיו אֶקְדַּשׁ לְכַהֵן לִי. וְשִׁכַּנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיִּיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים. וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה'...

הביצוע מפורט בפרשיות ויקהל ופקודי: עשיית המשכן וכליו (שמות ל"ו–ל"ח), בגדי הכהנים (ל"ט), הקמת המשכן (מ'); וממשיך בספר ויקרא בפרשת צו עם קידוש הכהנים והמזבח בשבעת ימי המילואים (ויקרא ח').⁵

ניתן להניח כי לאחר השלמת ביצוע הציווי, בסוף שבעת ימי המילואים בהם קודשו הכהנים והמזבח, העם מצפה להשראת השכינה שהובטחה. אך אהרון ובניו עשו "אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד מֹשֶׁה" (ח', לו) ולא אירע שום

3 נשים לב כי על פי הפשט רשימת ההכנות אינה כוללת הקטרת קטורת. ראו בדברי רש"י לעיל, ובהערה 1.

4 תיאור חנוכת המשכן במאמר מובא אגב הזכרת מותם של בני אהרון בפרשת אחרי מות, ואינו ממצה את כל פרטי האירועים. הדיון בתמונה השלמה חורג ממסגרת עיון זה.

5 בתיאור הביצוע, לא מוזכרת במפורש הקרבת קרבן התמיד שהוזכרה בצווי. עם זאת, את קרבן התמיד החלו להקריב לאחר תום ימי המילואים, ביום השמיני, בהתאם לציווי בפרשת תצווה. עניין זה נרמז בתיאור: "[...] מִלְבַּד עֶלְת הַבְּקָר" (ויקרא ט', יז, וראו רש"י על אתר: "כל אלה עשה אחר עולת התמיד"). הביטוי "מלבד עולת הבוקר" נאמר לראשונה ביום השמיני ואינו מוזכר בשבעת ימי המילואים, והוא מרמז על קרבן התמיד.

לפני ולפנים או בארץ גזרה: היחס בין הכפרה להקטרת בעבודת הכהן הגדול 107

דבר מיוחד.⁶ בנקודה זו, בפתח היום השמיני, בא משה ומודיע לעם (ט', ו):

זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ וַיֵּרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'.

אהרון ובניו עושים כדברי משה ומקריבים את קרבנותיהם ואת קרבנות העם לפי הציווי. אהרון מברך את העם, יורד מהקרבת הקרבנות (שם, כב) ושום דבר מיוחד עדיין לא קורה. ניתן לחוש את עצמת המתח בה שרויים הכהנים והעם. המתח והדרמה מתוארים היטב בדברי רש"י:

ויבא משה ואהרן וגו' – [...] למה נכנס משה עם אהרן? [...] דבר אחר: כיון שראה אהרן שקרבו כל הקורבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל, היה מצטער ואמר: "יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל".⁷ אמר לו למשה: "משה אחי! כך עשית לי, שנכנסתי ונתביישתי?" מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל. ויצאו וברכו את העם – אמרו ויהי נועם ה' אלוהינו עלינו, יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם. לפי שכל שבעת ימי המילואים [...] לא שרתה בו שכינה. והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה: "משה רבינו! כל הטורח שטרחנו, שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עוון העגל".⁸ לכך אמר להם: "זה הדבר אשר ציווה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'" ...

ברגעים מתוחים אלה, בהם העם עומד נכלם ומצפה להשראת השכינה, הנהגת העם מרגישה שיש צורך בעוד מעשה. ארבע הדמויות הבכירות – משה, אהרון, נדב ואביהוא – נרתמות לפעולה. משה ואהרון נכנסים לאוהל מועד (על פי רש"י

6 על פי הנאמר בסוף ספר שמות (מ', לד–לח), כבוד ה' אמנם כבר מילא את המשכן. על כך נעיר: מקובל לפרש כי התיאורים בשמות מ' ובימי המילואים הם תיאורים מקבילים (ראו במאמרו של א' שמאע, "שתי מגמות בחנוכת המשכן והשתקפותן בתורת הקרבנות", מגדים ב [תשמ"ז], עמ' 32–44). גם אם נפרש שהאירועים התנהלו על פי הסדר המתואר בכתובים, ירידת כבוד ה' על המשכן המתוארת שם התרחשה לפני קידוש הכהנים והמזבח בשבעת ימי המילואים. יתרה מכך, מעיון בפסוקים בסוף ספר שמות, עולה תמונה מפתיעה: ה' ציווה את משה להקים את המשכן ולקדש את הכהנים (מ', א–טו). לאחר שמשה סיים להקים את המשכן כפי שנצטווה, כבוד ה' ממלא את המשכן ולא נותן למשה להיכנס אליו, ובכך השראת השכינה לא רק שמופיעה שלא בזמנה אלא אף מפריעה לביצוע הציווי על קידוש הכהנים.

7 לשיטת רש"י ציווי היום השמיני באו על מנת לכפר על חטא העגל.

8 עיינו בהערה הקודמת.

– מבקשים רחמים), יוצאים ומברכים את העם. במקביל,⁹ נדב ואביהוא פועלים אף הם ומקריבים קטורת עם אש זרה, למרות שלא נצטוו.¹⁰ ביטוי לדברים מופיע בספרא לפרשתנו:

כיון שראו בני אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל אמר לו נדב לאביהו "וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש?" מיד נטלו אש זרה והכניסו לבית קדשי הקדשים.

תגובת ה' אינה מאחרת לבוא. כבוד ה' מתגלה אל העם באכילת הקורבנות, ובמקביל נדב ואביהוא מומתים על ידי אש מאת ה' (ט', כג – י', ב):

[...] וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם.

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ [...] וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם [...]

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ.

הלשון המקבילה מלמדת כי אותה האש שאכלה את הקרבנות היא שאכלה את נדב ואביהוא.¹¹ ניתן לנסות לתאר איך נראו האירועים בעיני העם: משה, אהרון, נדב ואביהוא נכנסו לתוך המשכן, נדב ואביהוא עם מחתה וקטורת. משה ואהרון יצאו וברכו את העם, בזמן שנדב ואביהוא היו עדיין בפנים. לפתע יצאה אש מאת ה' ואכלה את הקרבנות ואת נדב ואביהוא. מה מהמעשים שנעשו במקביל גרם ליציאת האש מאת ה'? הפסוקים מתארים את שני האירועים בנפרד ולכן לנו, הקוראים, העניין ברור. אך מה חשבו האנשים שעמדו וראו? אולי סברו כי הקטרת הקטורת בפנים היא זו שגרמה להשראת השכינה?

ראינו כי ברגעים המתוחים, כאשר העם ציפה להשראת השכינה שבוששה

9 אנחנו מבארים את פרקנו לפי הדעה שמעשים אלה נעשו במקביל, ושהאש שאכלה את הקרבנות היא האש שהמיתה את נדב ואביהוא. ראו רשב"ם על אתר.

10 הביטוי "אֲשֶׁר לֹא צָוָה אֹתָם" שנאמר כאן טעון הסבר, שהרי את כל הציווי ליום השמיני אנו שומעים ממש לאהרון ללא הזכרה מפורשת של הציווי מאת ה' (בניגוד לשבעת ימי המילואים, שהציווי עליהם תואר לפרטי פרטים). יתכן לומר כי "אֲשֶׁר לֹא צָוָה אֹתָם" מתייחס לכך שהקטורת לא נזכרה כלל כחלק מקידוש המשכן בימי המילואים. יתרה מכך, הציווי על המשכן וקידושו בספר שמות אינו מזכיר כלל את הקטורת, והציווי על מזבח הקטורת לא נזכר בתוך הציוויים על שאר כלי המשכן, אלא רק אחרי הציווי על עולת התמיד, כמעין נספח. ראו את דבריו של הרב אלחנן סמט בנידון – עיונים בפרשות השבוע, סדרה ראשונה, ירושלים תשס"ב, פרשת תצווה, עמ' 237–251.

11 רשב"ם על אתר.

לבוא, נדב ואביהוא סברו כי ניתן לגרום להשראת השכינה על ידי הקטרת קטורת בבית קודשי הקודשים. פרשנו שהעם עלול לטעות ולחשוב שמעשה זה הוא שגרם להשראת השכינה. מה מוביל לתפיסה זו? התשובה לכך קשורה במעמדה של הקטורת ונרמזת במעשיהם של נדב ואביהוא. על מנת להרחיב בנקודה זו, אני מעוניין לקפוץ לתיאור הקטורת במקום נוסף, פרשת קורח.

ב. מעמדה של הקטורת על פי פרשת קורח

הקטורת נזכרת בתורה במקומות מעטים, ולכן קשה להכריע מהי המשמעות המדויקת של ההקטרה. נראה כי המקור העיקרי ממנו ניתן ללמוד הוא השימוש בקטורת בפרשת קורח. כאשר מאתיים וחמישים אנשי עדת קורח קוראים תיגר על משה ואהרון, משה מציע את מבחן הקטורת (במדבר ט"ז, ה-ז):

בְּקֹר וַיֵּדַע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ וְאֶת הַקְּדוֹשׁ וְהַקְּרִיב אֵלָיו. זֹאת עָשׂוּ קָחוּ לָכֶם מִחֲתוֹת קָרַח וְכָל עֵדְתוֹ. וַתִּגַּד בָּהֶן אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן קֶטֶרֶת לִפְנֵי ה' מִחֹר וְהָיָה הָאִשׁ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' הוּא הַקְּדוֹשׁ...

זהו מבחן הבודק מי קרוב לה'. ייתכן שאנשי העדה חשבו כי אין סיכון במבחן זה, שה' יראה מי קרוב אליו על ידי בחירה בו – לדוגמה, אש מאת ה' שתאכל את הקטורת בלבד, כמו האש שאכלה את החלבים ביום השמיני. יתרה מכך, יתכן שהם חשבו שהקטורת היא זו שתגן עליהם. אך קרבה יתרה שאינה במקום היא מסוכנת (שם, לה): "וְאֵשׁ יִצָּאָה מֵאֵת ה' וְתֹאכַל אֶת הַחֲמִשִּׁים וּמֵאֵתֵים אִישׁ מִקְרִיבֵי הַקֶּטֶרֶת", ממש כמו שאכלה את נדב ואביהוא. לאחר מכן, כאשר העם מתלונן על משה ואהרון שהם המיתו את עם ה'¹², מתחילה מגפה, ואז אהרון משתמש בקטורת על מנת לעצור את המגיפה.

אנו רואים כאן שני צדדים של אותו מטבע. הקטורת מרמזת על קרבה אינטימית של המקטיר עם ה'. הקרבה הזו יכולה לכפר ולהציל, אך כאשר אינה במקום, כאשר אין קרבה אמתית, יש לכך תוצאות הרסניות. את הצד ההרסני ניתן לראות בתוצאות המעשים של נדב ואביהוא ושל עדת קורח, ואילו את הצד של הקרבה המכפרת ניתן לראות בעצירת המגפה בפרשת קורח.

נחזור לפרשת אחרי מות. ייחודה של הקטורת, הקרבה האינטימית בין

12 אולי, כמו שרמזנו לעיל, כי משה ואהרון היו אמורים לדעת שיש סיכון במבחן הקטורת, ובכל זאת הציעו אותו.

המקטיר לבין ה', עלולה לבלבל את האדם הפשוט. הוא עלול לראות בהקטרת הקטורת מעשה מאגי-מכניסטי המכריח את האל להיענות לרצונו של האדם. על פי תפיסה זו, בשעת צרה, כאשר יש רצון בישועה מיידית (או בהשראת שכינה, כפי שהיה ביום השמיני), הכהן יכול להקטיר קטורת לפני ולפנים, ולהכריח את האל להיענות, להושיע את העם. את התפיסה הזאת באה התורה להגביל בפרשתנו: "ואל יבוא בכל עת אל הקדש" – אהרון אינו יכול לבוא בכל עת אל מבית לפרוכת! ביאתם של בני אהרון לפני ולפנים והקטרת הקטורת לפני ה' היא זו שהמיתה אותם. אם רצונו של העם בהקטרת הקטורת מבית לפרוכת, יש להתכונן לכך כראוי; ועל כך מרחיבה הפרשה.

ג. סדר העבודה: הכפרה והקטורת

לאור האמור לעיל אנו מבינים כי מטרת כניסתו של הכהן הגדול אל מבית לפרוכת היא הקטרת קטורת, כפי שעשו נדב ואביהוא. כמו שראינו, כאשר העם מעוניין בהשראת השכינה (או, כפי שהיה בעת המגפה שאחרי מעשה קורח, כאשר העם רוצה להינצל מצרה או להיוושע) הוא עלול לרצות להשתמש בהקטרת הקטורת לפני ולפנים ככלי שיכריח את האל להיענות לו. התורה אמנם מאפשרת את הקטרת הקטורת, אך מגבילה אותה ומלמדת אותנו שעל מנת לעשות כן יש לבצע הכנות (ויקרא ט"ז, ג-ה):

בַּזֹּאת יָבֹא אֱהֲרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ בְּפָר בֶּן בֶּקָר לְחֹטָאת וְאֵיל לְעֹלָה.
 כְּתַנֶּת בְּדֹ קֹדֶשׁ לְבֶשׂ [...] וְרָחַץ בַּמִּים אֶת בְּשׂוּרוֹ [...]
 וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי שְׂעִירֵי עִזִּים לְחֹטָאת וְאֵיל אֶחָד לְעֹלָה.

1. הקטורת והזאת הדם

הפסוקים הבאים מתארים את המעשים שיש לבצע על מנת להקטיר את הקטורת בקודש הקודשים. ראשית, נדרשת הקרבת קרבנות שתכפר על הכהנים ועל העם. אהרון מכין את פר החטאת (שם, ו):

וְהִקְרִיב¹³ אֱהֲרֹן אֶת פֶּר הַחֹטָאת אֲשֶׁר לוֹ וְכִפֹּר בְּעֹדוֹ וּבְעֵד בֵּיתוֹ.

לאחר הגורל על שיעירי החטאת של בני ישראל הוא מכין גם את השעירים (שם,

13 משמעות הפועל 'להקריב' כאן אינה עשיית הקורבן, אלא הבאה או קירוב. ראו לדוגמה ויקרא א', ג.

ז-י):

וְלָקַח אֶת שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי ה' פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. וְנָתַן אֹהֶרֶן עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים גּוֹרְלוֹת גּוֹרֵל אֶחָד לַה' וְגוֹרֵל אֶחָד לְעִזָּאֵזֶל.
וְהִקְרִיב¹⁴ אֹהֶרֶן אֶת הַשְּׁעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרֵל לַה' וְעָשָׂהוּ חֲטָאָת.
וְהַשְּׁעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרֵל לְעִזָּאֵזֶל יַעֲמֵד חַי לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לְעִזָּאֵזֶל הַמִּדְבָּרָה.

לאחר שהחטאות מוכנות, ניתן להתחיל בתהליך הכפרה (שם, יא):

וְהִקְרִיב אֹהֶרֶן אֶת פֶּר הַחֲטָאֹת אֲשֶׁר לוֹ וְכִפֵּר בְּעֵדוֹ וּבְעֵד בֵּיתוֹ וְשַׁחַט אֶת פֶּר הַחֲטָאֹת אֲשֶׁר לוֹ.

מכיוון שאנו מורגלים בסדר העבודה, אנו עלולים להחמיץ את מלוא המשמעות של פרטי הטקס. לכן אני מעוניין לעצור לרגע את שטף התיאור ולבחון את הנאמר עד כה: מטרת הטקס, כאמור, היא הקטרת הקטורת בקודש הקודשים. לשם כך יש לבצע הכנות הכוללות את הכפרה באמצעות פר ושעיר החטאת. סדר הדברים המתבקש הוא: כפרה על אהרון באמצעות פר החטאת, כפרה על עם ישראל באמצעות שעירי החטאת, ולאחר מכן הקטרת הקטורת. ואכן, אהרון מתחיל בסדר זה ושוחט את פר החטאת על מנת לכפר בעדו. אבל, להפתעתנו, בנקודה זו סדר הכפרה מופסק על מנת להקטיר את הקטורת (שם, יב-יג):

וְלָקַח מֵלֶא מִמַּחְתֵּה גֹחַלִי אֵשׁ [...] וּמֵלֶא חֲפָנָיו קִטְרֵת סַמִּים דָּקָה וְהִבִּיא מִבֵּית לְפָרְכֶת. וְנָתַן אֶת הַקִּטְרֵת עַל הָאֵשׁ לִפְנֵי ה' וְכִסָּה עֲנַן הַקִּטְרֵת אֶת הַכִּפְרֵת אֲשֶׁר עַל הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת.

ורק אחר כך ממשיכים בתהליך הכפרה (שם, יד-טז):

וְלָקַח מִדָּם הַפָּר וְהִזָּה בְּאֶצְבָּעוֹ עַל פְּנֵי הַכִּפְרֵת קִדְמָה וְלִפְנֵי הַכִּפְרֵת וְשַׁחַט אֶת שְׁעִיר הַחֲטָאֹת אֲשֶׁר לְעַם וְהִבִּיא אֶת דָּמוֹ אֶל מִבֵּית לְפָרְכֶת [...] וְהִזָּה אֹתוֹ עַל הַכִּפְרֵת וְלִפְנֵי הַכִּפְרֵת.
וְכִפֵּר עַל הַקֹּדֶשׁ ...

היוצרות התהפכו! חשבנו שמטרת הכפרה היא לאפשר את הקטרת הקטורת בקודש הקודשים, ולפתע אנו מגלים שהקטורת מוקטרת לפני הכפרה, ואם כך נראה שמטרת הקטרת הקטורת בקודש הקודשים היא לאפשר את הכפרה לפני

ולפנים. חשבנו שעל מנת להיות זכאים לאינטימיות של הקטורת צריך קודם לכפר על הקודש, וגילינו שדווקא אותה אינטימיות של הקטורת היא זאת שפותחת את הפתח לאותה כפרה. התורה מלמדת אותנו שהעיקר הוא הכפרה על הקודש מהטומאות, הפשעים והחטאים, והקטורת היא רק מכשיר שמאפשר את הכפרה,¹⁵ כפרה שמתבצעת באמצעות הזאת דם החטאת לפני ולפנים.

2. כפרת המשכן ומחיית העוונות

אם כן, לאן פנינו? מה מטרת הכפרה על הקודש? מתברר שתהליך הכפרה רק החל. כפרה זו היא רק שלב ראשון בתהליך בן שלושה שלבים בו מתבצעת כפרה בסדר יוצא – הקודש, אוהל מועד, והמזבח: אהרון משתמש בדמם של הפר והשעיר על מנת לכפר על אהל מועד, ולאחר מכן יוצא אל המזבח אשר לפני ה' ומכפר גם עליו (שם, יח).¹⁶ לאחר שסיים לכפר על הקודש, אוהל מועד והמזבח, נראה כי אנחנו מגיעים לעיקרו של הטקס (שם, כ–כב):

וְכֹלָה מִכֹּפֶר אֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ [...] וְסִמָּךְ אֶהְרֹן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר הַחַי וְהִתְוֹדָה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל פְּשָׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר וְשָׁלַח בְּיַד אִישׁ עֵתִי הַמִּדְבָּרָה.
וְנִשָּׂא הַשְּׁעִיר עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵם אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשָׁלַח אֶת הַשְּׁעִיר בַּמִּדְבָּר.

הכפרה על המשכן מטומאותיהם ומפשעיהם של ישראל היא אמצעי, שמטרתו לאפשר את מחיית עוונותיהם של ישראל. מחיית העוונות מתבצעת באמצעות השעיר המשתלח ומורכבת משני רכיבים: וידוי העוונות ושילוחם עם השעיר למדבר. וידוי העוונות דורש מן האדם לפרט את חטאיו ובכך מראה לנו כי

¹⁵ כיצד הקטורת מאפשרת את הכפרה? אנחנו הזכרנו את הקרבה שהיא מאפשרת. אך על פי חלק מהפרשנים: "כדי שלא להסתכל בשכינה [...] צריך להחשיך את הבית תחילה בנתינת הקטורת" (חזקוני לפסוק יג, ובאופן דומה ברשב"ם לפסוק ב). אם אכן כך, מעמדה של הקטורת יורד עוד יותר, והיא בסך הכול מהווה מיסוך פיזי. הקטורת הפכה מפעולה מאגית ועיקרית לפעולה צדדית ש"רק" מאפשרת את הזאות הדם באופן טכני.

¹⁶ זיהויו של "המזבח אשר לפני ה'" על פי הפשט אינו חד משמעי. לפי סדר הדברים שתואר כאן נדמה כי זהו מזבח העולה (ראב"ע). מאידך, הביטוי "לפני ה'" יכול לרמוז על מזבח הקטורת, שעליו גם נאמר בשעת הציווי "וְכֹפֶר אֶהְרֹן עַל קַרְנֹתָיו אֶחָת בְּשִׁנֵּי מַדְם חֲטָאת הַכֹּפְרִים" (שמות ל', 9), וזו אכן ההלכה. נציין כי הזאת הדם על מזבח הקטורת ממחישה את מה שתואר לעיל – הקטורת מפנה את מקומה לטובת כפרה באמצעות דם החטאת.

לפני ולפנים או בארץ גזרה: היחס בין הכפרה להקטרת בעבודת הכהן הגדול 113

הכפרה איננה רק מעשה טכנימכני. לאחר מכן, נשלח השעיר עם העוונות אל המדבר. עיקרו של הטקס, מחיית עוונות בני ישראל, אינו מתבצע לפני ולפנים, אלא דווקא בשילוח השעיר מחוץ למשכן! שיאו של התהליך שהחל לפני ולפנים, מתבצע הרחק משם, בארץ גזרה.

התחושה שאנו מקבלים היא שהמשכן אינו מסייע לכפרה ולישועה. אדרבה, דומה כי המשכן דווקא מעכב את כפרתם של ישראל: לא ניתן לשלח את עוונות בני ישראל לפני שמכפרים על הקודש, על אוהל מועד, ועל המזבח.

מדוע משלחים את השעיר החי כחלק מתהליך הכפרה? הרשב"ם אומר:¹⁷

לפי פשוטו: לשלח אותו חי אל ההרים אשר במדבר, כמו שמצינו בצפורי מצורע: "ושלח את הצפור החיה על פני השדה" – לטהרו מטמאתו, אף כאן לטהר את ישראל מעוונותם, משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות ...

הרשב"ם מדמה בין השעירים לציפורי המצורע. כמו שבכפרת המצורע שוחטים ציפור אחת ומשלחים את השניה (ויקרא י"ד, ד-ו), כך גם בכפרתם של ישראל: שעיר אחד נשחט והשני משתלח.¹⁸ לאור התובנה שהמשכן בעצמו זקוק לטהרה ולכפרה, אפשר להוסיף על דבריו של הרשב"ם ולדמות את צמד השעירים גם לציפורים המשמשות לטיהור **בית מצורע** (שם, מט-נג):

וְלָקַח לְחֵטָא אֶת הַבֵּית שְׁתֵּי צִפּוּרִים [...] וְשָׁחַט אֶת הַצִּפּוּר הָאֶחָת [...] וְחֵטָא אֶת הַבֵּית בְּדָם הַצִּפּוּר [...] וּבַצִּפּוּר הַחֵיָה [...] וְשָׁלַח אֶת הַצִּפּוּר הַחֵיָה אֶל מְחוּץ לְעִיר אֶל פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכָפַר עַל הַבֵּית וְטָהַר.

כפי שהבית המצורע זקוק לטהרה, כך גם המשכן זקוק לטהרה. בניגוד לתפיסה המיוצגת בחטאם של נדב ואביהוא, הרואה במשכן את המקום בו יכולים "להכריח" את הקב"ה לעשות כרצון העם באמצעות הקטרת הקטורת, התורה מראה לנו שהמשכן עצמו הוא כביכול טמא, ולכן טיהורו הכרחי לצורך הכפרה.¹⁹

17 אני מודה לפרופ' חיים סומר שהאיר את עיני בנקודה זו.

18 כידוע, ההלכה מורה לדחוף את השעיר מהצוק ולהמיתו.

19 חוקרי מקרא הצביעו על הדמיון בין כפרת המשכן שבפרשית אחרי מות לבין טקסים של

טיהור מקדש שהיו נהוגים במזרח הקדום (ראו לדוגמה: Anchor J. Milgrom, *Leviticus 1-16* [Anchor Bible], New York 1991, pp. 1067-1070). לאור דברינו, התורה משתמשת בדמיון זה כחלק

מהמסר של פרשתנו.

ד. סיכום

לסיכום דברינו נסקור שוב את הדרך בה התורה מלמדת אותנו את היחס הראוי בין הקטורת, המשכן והכפרה.

בתחילת דברינו עמדנו על מעמדה המיוחד של הקטורת: סקרנו את אירועי הקטרת הקטורת ביום השמיני ובהתרחשויות סביב מחלוקת קורח ועדתו. ראינו כי מעמדה של הקטורת עלול להוביל לתפיסה שגויה, תפיסה על פיה הקטורת יכולה להכריח את ה' להושיע את ישראל, במיוחד אם מקטירים אותה בבית קודשי הקודשים.

בשלב ראשון התורה מראה לנו שהקטרת הקטורת היא רק אמצעי להגיע לתכלית – שהיא הכפרה. הקטורת אינה עומדת כתכלית בפני עצמה, אלא האינטימיות של הקטורת מאפשרת את הכפרה המיוחדת לפני ולפנים. יתרה מכך, הכפרה בפנים היא התחלה של תהליך שיוצא החוצה – כפרה על הקודש, אוהל מועד והמזבח – תהליך שמכפר על המשכן עצמו.

בהמשך מראה לנו התורה שהכפרה על המשכן היא רק שלב בדרך לביצוע הכפרה העיקרית, על העם; ואילו המשכן דווקא עלול לעכב כפרה זו ואף להיות עול שמפריע לה.

בתהליך מדורג מנסה התורה לקעקע תפיסות אלו, ומציבה את הקטורת ואת כפרת המשכן במקומן הראוי. היא שוללת את האפשרות לבצע מעשים ש"יכריחו" את הקב"ה להושיע את ישראל, ומלמדת אותנו שהדרך להצלה או ישועה עוברת בכפרה. יתרה מכך, הכפרה על המשכן אינה עומדת בפני עצמה, אלא מסירה מכשול בדרך למטרה – הכפרה על העם, שמתבצעת על ידי וידוי ובטקס שמסתיים מחוץ למשכן. אנו לומדים כי על מנת לזכות בקרבת ה' יש לבצע את העיקר, להתוודות ולכפר על העוונות של עם ישראל, ובכך להיות ראויים לישועה.